14. YÜZYILA KADAR BALKAN YARIMADASINDA BİZANS HÂKİMİYETİ*

Balkan yarımadası, en eski zamanlardan beri doğudan batıya doğru göç eden ve Tuna nehrini aşarak güneye, Akdeniz bölgesine inen pek çok kavmin geçit yolu olmuş ve ancak Roma imparatorluğu M.Ö. 2.yüzyılda yarımadaya sahip olduktan sonra sükûnete kavuşabilmişti[1]. İmparator Augustus zamanında sınır Tuna nehrine ulaşmış[2], ve bu sınır boyunca yerleştirilen askerî birlikler ülkeyi yeni dış akınlara karşı uzun süre başarı ile savunmuştu. Ne var ki, Kavimler Göçü'nün başlamasıyla bu düzen bozuldu. Büyük kitleler halinde Tuna'yı aşarak güneye sarkan kavimlerin yağma akınlarını Roma artık önleyemedi. Balkanlar, 4.yüzyılın sonunda Roma imparatorluğunun idarî bakımdan ikiye ayrılmasıyla Doğu yarısının, yani Bizans'ın payına düştü ve ortaçağ boyunca siyasî ve askerî bakımdan bazen bütünü ile, bazen de kısmen onun hâkimiyeti altında kaldı. Bu sebeple, 4.asırdan itibaren yarımadanın tarihini Bizans açısından ele almanın daha doğru olacağı kanaatindeyim.

* Bu makale, *I. Kosova Zaferi'nin 600. Yıldönümü Sempozyumu (26 Nisan 1989), Bildiriler*, TTK Yay., Ankara 1992, s.1-11'de yayımlanmıştır.

1 Roma'nın Adriyatik'in doğu sahillerine ilk çıkışı M.Ö. 3.yüzyılda başlamış ve Makedonya devleti ile yıllarca sürüp giden savaşlardan sonra Balkan yarımadası üzerindeki hâkimiyeti gittikçe genişlemiştir. Bu konuda geniş bilgi için bk. Atlan, S., *Roma Tarihi'nin Ana Hatları*, s. 70, 77 vd., 86-90, 94 vdd.

2 Tuna nehri M.Ö. 12-9 yılları arasında Tiberius tarafından Roma devletinin sınırı yapılmıştı. Krş. Akşit, O., *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27 - M.S. 192)*, İstanbul 1976, s. 48.

5. yüzyılın ilk yarısında Hunlar'ın[3], ikinci yarısında Ostrogotlar'ın[4] hücumuna uğrayan Bizans, ancak bu kavimlerin batıya gitmeleri sonucunda Balkanlar'da yeniden hâkimiyetini kurabildi[5]. 6.yüzyılda ise İslâv ve Bulgar kabileleri yarımadaya sarkmaya başladılar. Aslında müstahkem mevkiler zinciriyle Tuna sınırı güvence altına alınmıştı. Fakat imparator Justinianus (527-565)'un Afrika ve İtalya'da giriştiği büyük savaşlar yüzünden Tuna'daki savunma sistemi yeterli asker sayısından yoksun kalınca, barbar dalgaları Adriyatik ve Ege denizi kıyılarına kadar bütün Balkan yarımadasına yayılmak imkânını bulmuştu[6]. Bu saldırgan kitleler genelde çapulculukla yetiniyor ve aldıkları ganimetle tekrar Tuna'nın ötesine çekiliyorlardı. Fakat aynı yüzyıl içinde Tuna sınırında görünen Avarlar'ın[7] İslâvları itaat altına alıp devlet kurmaları ve dalgalar halinde Balkanlar'a girerek yayılmaları, o tarihlerde İran'a karşı savaşan Bizans için ciddi bir tehlike oluşturdu[8]. Her ne kadar imparator Mavrikius (582-602) İslâv ve Avarlar ile on yıl süren ve başlangıçta Bizans lehine gelişen bir savaşa giriştiyse de, orduda çıkan bir isyan sefere son verdiği gibi, İslâvlar'ın Balkanlar'a yerleşmesine de neden oldu.

[3] Hun-Bizans münasebetleri için bk. Priskos, *Byzantinische Diplomaten und Östliche Barbaren, Byzantinische Geschichtsschreiber*. Graz 1955, IV, s. 1-82. Bu konuda en geniş bibliyografya Moravcsik, G., *Byzantinoturcica*, Leiden 1983[3], I, s. 56 vdd.

[4] Ostrogot-Bizans münasebetleri için bk. Ensslin, W., *Theoderich der Grosse*, München 1953; Bury, J.B., *History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian* (395-565), London 1923, I, s. 411 vdd.

[5] Krş. Ostrogorsky, G., terc. Işıltan, F., *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1981, s. 53. 56 vdd.

[6] Justinianus zamanında Balkanlar'a İslâv ve Bulgar kabilelerinin yaptığı saldırılar hakkında bk. Bury, J.B., *History of The Later Roman Empire from the Death of Theodosius I. to the Death of Justinian* (395-565), London 1923, II, s. 293 vdd.

[7] İmparator Justinianus zamanında 558 yılından imparator Tiberius'un 582'de ölümüne kadar Bizans-Avar münasebetleri için bk. Menander Protektor, *Byzantinische Diplomaten und Östliche Barbaren, Byzantinische Geschichtsschreiber*, Graz 1955, IV, s. 82-212. Avarlar için geniş bibliyografya Moravcsik, *Byzantinoturcica*, I, s. 70-76.

[8] Krş. Ostrogorsky. *ayn. esr.*, s. 74 vdd.

7.yüzyıl başında Balkan yarımadasında yeni gelişmeler yaşandı. İmparator Herakleios (610-641) Avarlar'a karşı savaşmak üzere Karpadlar ötesinde oturan Sırp ve Hırvatlar'ın Balkanlar'a girmesine izin vermişti, ama Avar tehdidi ortadan kalktıktan sonra da bunlar yarımadanın kuzey batısında kaldılar ve küçük hâkimiyetler kurarak bu topraklara yerleştiler[9]. Bununla beraber imparatorluk güçlüydü; Balkanlar'da eski üstünlüğünü kurabilirdi. Fakat tam bu sırada tarihin akışını değiştiren ve Bizans'ın bütün hesaplarını altüst eden İslâm fütuhatı başladı. İmparatorluk, 7.yüzyılın ortalarına doğru başlayan ve Suriye, Filistin, Mısır eyaletlerini bir çırpıda elinden koparıp alarak hızla gelişen, hattâ devletin varlığını tehdit eden bu ilerleyişi hemen hemen yüz sene doğu sınırlarında savaşarak durdurmaya çalıştı[10].

Bu süre zarfında tabiatıyla Balkan meselesi ikinci plânda kalmıştı. Aslında aynı yüzyılın sonunda Türk asıllı Bulgarların hükümdarları Asparukh (681-702)'un kumandasında yarımadaya girişleri[11] Bizans'ı yeni güçlükler karşısında bırakıyordu. Bulgarlar kısa zamanda Varna bölgesine kadar ilerlediler ve burada oturan çeşitli İslâv kabileleri ile birleşerek Tuna ve Balkan dağları arasında kalan bölgede ilk Bulgar-İslâv devletini kurdular[12].

8.yüzyıl ortalarında İslâm dünyası iç karışıklıklarla kaynarken Bizans Balkan sorunuyla uğraşmak fırsatını buldu. İmparator V.Konstan-

[9] Krş. Obolensky, D., "The Empire and is northern Neighbours (565-1018)" *The Cambridge Medieval History*, 1979[3], IV, s. 482 vd.; Toynbee, *Constantine Porphyrogenitus and his World*, London 1973. s. 269 vd., 621 vdd.

[10] Bu devirde Bizans-İslâm mücadelesi hakkında geniş bilgi için bk. Wellhausen, J., *Die Kämpfe der Araber mit den Rhomäern in der Zeit der Umaijaden*, Göttingen 1901; Vasiliev, A., *History of The Byzantine Empire* (324-1453), Madison ve Milwaukee 19645, I. s. 211 vdd., 236 vdd.; Işıltan, F., *Urfa Bölgesi Tarihi (Başlangıçtan h. 210-m. 825'e kadar)*. İstanbul 1960, s. 32-112; Wellhausen, J., terc. Işıltan. F., *İslâmın En Eski Tarihine Giriş*, İstanbul 1960, s. 10 vdd., 47 vdd. 80 vdd.; Honigmann, E., terc. Işıltan, F., *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, İstanbul 1970, s. 36 vdd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s.102 vdd.

[11] Krş. Runciman, S., *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, s. 25.

[12] *Ayn. esr.*, s. 27.

tinos (741-775) arka arkaya yaptığı seferlerle Bulgar devletinin askerî gücünü kırdı[13]. İmparatorluk, İslâv göçleri ile kaybetmiş olduğu eski topraklarını yavaş yavaş geri aldı. Hemen bütün kıyı bölgelerinde yeni *thema*'lar kurarak yarımada üzerinde hâkimiyetini sağlamlaştırdı. Bizans 7.yüzyılın sonunda Balkan yarımadasında sadece iki *thema*'ya, Thrakia ve Hellas *thema*'larına sahipken, 8.yüzyılın sonunda kurulan Makedonya ve Peloponnes *thema*'ları ile, 9.yüzyılın başından itibaren tesis olunan Thessalonike, Dyrrhakhion, Nikopolis ve Dalmatia *thema*'ları, bu güçlenmenin bir ifadesidir[14]. Bizans'ın bu başarılarına 803 yılında Bulgar tahtına çıkan Krum, kısa süre için de olsa, sekte vurdu[15]. İstanbul surlarına kadar dayanan Bulgar istilâsından Bizans, Krum'un ani ölümü (814) ile kurtuldu. Aynı zamanda imparatorluk bu tehlikeyi hemen hiç toprak kaybına uğramadan atlatmıştı.

Uzun bir barış döneminden sonra Bulgarlar bu defa çar Symeon (893-927)'un idaresinde yeniden saldırıya geçince[16], Bizans o sıralarda Tuna kıyılarına yerleşen Macarlar'ı yardıma çağırdı[17]. Böylece Macarlar ilk defa Balkan politikasına karışmış oldular. Bizans-Bulgar mücadelesi diğer Balkan ülkelerini de etkiledi. Bizans'a taraftar görünen Sırbistan, korkunç bir Bulgar istilâsına uğradı. Symeon Hırvatistan sınırına kadar ilerledi, fakat Hırvat kralı Tomislav (910-928)'a yenilerek barış yapmak zorunda kaldı. Bundan bir yıl sonra, 927'de Symeon'un ölümü ile durum tamamıyla değişti. Bulgaristan tekrar Bizans'a boyun eğerken, imparatorluğun nüfuzu diğer Balkan ülkelerinde de sağlamlaştı. Esasen Makedonya hanedanı (867-1056)'nın iktidara yükselme-

13 İmparator V. Konstantinos'un Bulgaristan üzerine yaptığı 9 sefer için bk. Runciman, *ayn. esr.*, s. 35-43.

14 Krş. Ostrogorsky. *Bizans Devleti Tarihi*, s. 180 vdd.

15 Runciman, *ayn. esr.* s. 51-70.

16 *Ayn. esr.*, s.137-177.

17 Krş. Runciman, S., *The Emperor Romanus Lecapenus and his reign*, London 1988[4]. s. 38. Bizans-Macar ilişkileri için ayrıca bk. Moravcsik, G., "Hungary and Byzantium in the Middle Ages", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 566-592.

siyle askerî bakımdan kudretlenen imparatorluk bütün sınırlarda başarı kazanmaktaydı. Aynı şekilde, Tasvir Kırıcılık (Ikonoklasm) dönemini geride bırakan Bizans kilisesi de en parlak devrine doğru ilerlemekteydi. Çoktandır başlamış olan Balkanların hristiyanlaştırılması oluşumu bu devirde etki alanını muazzam ölçüde yaymış, hatta imparatorluk sınırlarının ötesine taşmıştı[18]. Bunun neticesinde Bizans kilisesine bağlanan Balkan ülkeleri, zamanın akışı içinde sadece hristiyanlığı değil, Bizans kültür ve sanatını da gittikçe daha büyük ölçüde benimsemeye başladılar.

Bulgaristan ile barış dönemi imparator Nikephoros Phokas (963-969) zamanında tekrar bozuldu. Nikephoros doğu sınırında sürdürdüğü başarılı savaşlara ara vermek istemediği için Bulgar sorununu halletmek üzere Rus hükümdarı Svyatoslav (964-972)'a baş vurdu. Ruslar kısa zamanda Bulgaristan'ı mağlup ve işgal ettiler. Aslında bu yanlış bir politika idi; çünkü Bizans bu defa Bulgarlar'dan daha tehlikeli bir düşman ile komşu olmuştu. Nikephoros'dan sonra Bizans tahtına yükselen Ioannes Çimiskes (969-976) Rus hükümdarının gittikçe artan tehditlerini anlaşma yoluyla halledemeyince savaş kaçınılmaz oldu. 971 yılında başlayan savaş Bizans'ın zaferiyle son buldu. Bu zafer imparatorluğa iki bakımdan fayda sağlamıştı: hem Ruslar Balkan yarımadasından sökülüp atılmış, hem de Bulgaristan devlete ilhak edilmişti. Ancak Çimiskes'in ölümü Makedonya'da yeni bir isyana imkân vermiş, ayaklanma hızla yayılmış ve Bulgar tahtına asilerden biri olan Samuel (976-1014) geçmişti. Samuel'in kurduğu yeni Bulgar devletine ise, imparator II.Basileios (976-1025) uzun süren savaşlardan sonra 1014 yılında kesin olarak son verdi. Böylece Balkan yarımadası İslâvlar'ın yerleşmesinden beri, tekrar bütünüyle Bizans hâkimiyeti altına girmiş oldu. Sınırlar yeniden Tuna'ya ve Adriyatik kıyılarına ulaşmıştı[19].

[18] Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 214 vd.; Hussey, J.M., *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, Oxford 1986, s.94 vdd.

[19] Runciman, *A History of the first Bulgarian Empire*, s. 198-252; Maier, F.G., *Byzanz* (Fischer Weltgrschichte 13), Frankfurt 1973, s. 216, 222, 225-31; Ostrogorsky, *ayn. esr.*, s. 264-291.

II.Basileios'un ölümü Balkan siyasetini etkiledi. Onun zayıf halefleri imparatorluğun kudretini ayakta tutamadılar. Balkan yarımadasında ayaklanmalar başladı: Hırvatistan, Sırbistan, Zeta ve Zakhlumia gibi bölgeler Bizans'ın vassali durumunda bulunan hükümdarlar tarafından yönetilmekteydi. Bunların, ellerine fırsat geçtiğinde, kendilerini Bizans boyunduruğundan kurtarmak için girişimde bulunmaları tabiiydi. Bizans otoritesine ilk meydan okuyan (1040 yılında) Zeta hükümdarı Stephan Voyislav oklu. Bu isyanı, Peter Dalyan idaresindeki Bulgar ayaklanması takip etti. Bizans, Bulgar isyanını bastırabildi, ama Zeta üzerindeki hâkimiyetini hemen sağlayamadı. Bu arada Papa'lığın desteğiyle Hırvatistan Bizans'a bağlılığından koptu[20].

Sorun sadece bu vassal devletleri itaat altında tutmak da değildi. Tuna sınırında yeni Türk boyları belirmişti: Peçenek, Oğuz ve Kumanlar. Tuna'nın ötesinde oturan Peçenekler, Oğuzlar'ın baskısıyla ilk defa 1048'de sınırları aşarak devlet arazisine girmişler, onları Oğuzlar takip etmiş ve bunların Balkanlar'da yaptığı tahribat ağır olmuştu. Aynı yıllarda Macarlar'ın artan saldırıları ve Belgrad'ı işgalleri, Balkanlar'daki karışıklığı büsbütün artırmıştı. Bununla beraber Komnenoslar zamanında (1081-1180) bir canlanma dönemi yaşayan ve yeniden güçlenen Bizans, bu tehlikelerin tümünden kurtulmayı ve Balkanlar'daki üstünlüğünü korumasını bildi[21].

Fakat imparator Manuel Komnenos'un 1180'de ölümünden sonra Bizans'ın yarımada üzerindeki hâkimiyeti tekrar çökmeye başladı. İmparatorluk Macar ve Norman saldırılarını önlemeye uğraştığı sırada, Bizans'a düşmanca tavır almış olan Alman hükümdarı Friedrich Barbarossa (1152-1190)'nın idaresinde Balkanlar'dan geçen Üçüncü Haçlı Seferi (1189) Sırp *jupan*'ı Stephan Nemanya'ya bağımsız Sırp devletini

[20] Maier, *Byzanz*, s. 167 vd.; Diniç, M., "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 519 vd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 300 vd.

[21] Maier, *Byzanz*, s. 244, 249-287; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 309 vd., 329-364; Angold, M., *The Byzantine Empire (1025-1204)*, New York 1984, s.12 vdd., 106 vdd., 153 vd., 173 vdd.

kurmak fırsatını sağladı. Aynı durum, Petro ve Asen kardeşlerin 1185 yılı sonlarında başlattığı bir ayaklanma sonunda bağımsız Bulgar devletinin kurulmasına da yol açtı[22]. Böylece 12. yüzyılın sonunda Bizans, Balkan topraklarının çoğunu elden kaçırmış, Sırp ve Bulgar devletlerinin kurulmasını önleyememiş ve sonuçta Balkan politikasında kısmen söz hakkını kaybetmiş durumdaydı. Şimdi yarımadaya Hırvatistan, Dalmaçya, Sirmium bölgelerini eline geçirmiş bulunan Macaristan'ın yüksek hâkimiyetini tanıyan ve Roma-Katolik inancını kabul etmiş olan Sırp ve Bulgar devletleri sahipti. Buna rağmen Bizans mücadeleyi bırakmadı. Fakat Balkanlar'da otoritesini yeniden kurmak için giriştiği çabalar, hedefi İstanbul'u zaptetmek ve Bizans İmparatorluğu'nu yıkmak olan Dördüncü Haçlı Seferi[23] yüzünden başarıya ulaşamadı.

Nitekim 13.yüzyıl başında İstanbul'un Dördüncü Haçlı Seferi sonunda Lâtinler tarafından zaptı (1204) ile Bizans Devleti geçici bir süre için son buldu. Lâtinler İstanbul, Selânik, Yunanistan ve Peloponnes'de küçük devletler kurarken, İstanbul'dan kaçan Bizans erkânı henüz Lâtinler tarafından zaptedilmemiş bulunan Epiros bölgesinde ve İznik'de Bizans'ın uzantısı olan iki devlet kurdular[24]. Ortaya çıkan bu devletler sonraki gelişmeleriyle Balkan politikasına karıştılar.

Bizans, Bulgar bağımsızlığının sürekli olacağı düşüncesine kendini bir türlü alıştıramamış ve bu durumu hep geçici olarak değerlendir-

22 Krş. Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 521 vdd. Ayrıca bk. Brand, C.M., *Byzantium Confronts the West (1180-1204)*, Oxford 1968, s. 160 vdd., 178 vd.; Angold, *The Byzantine Empire*, s. 271 vdd.

23 İstanbul'un Lâtinler tarafından zaptı ve bunun gerçekleşmesinde Venedik'in rolü ve faaliyetleri hakkında en son ve kapsamlı araştırma D.M. Nicol'un *Byzantium and Venice* (London 1988) adlı eseridir. Ayrıca. J. Godfrey'in *1204 the Unholy Crusade* (Oxford .1980)'i bu konuda geniş bilgi içermektedir.

24 Epiros ve İznik grek devletleri için bk. Nicol, D.M., *The Despotate of Epiros*, Oxford 1957; Angold. M., *A Byzantine Government in exile. Government and Society under the Laskarids of Nicaea, 1204-1261*, London 1975. Bu devletlerin Balkan ülkeleri ile münasebetleri için krş. Nicol, D.M., "The Fourth Crusade and the Greek and Latin Empires (1204-61)", *The Cambridge Medieval History*, 1979[3], IV, s. 275-330; ayn. mlf., *Byzantium and Venice*, s. 166-187; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 390-416.

mişti. İstanbul'u zapteden Lâtinler de aynı görüşü benimsediler. Bu sebeple iyi ilişkiler kurmak yerine Bulgaristan'a karşı düşmanca tavır takındılar, fakat mücadelede başarılı olamadılar. Bulgar çarı Kaloyan (1197-1207) Lâtin ordusunu 1205'de ağır bir yenilgiye uğrattı. Ne var ki, Kaloyan'ın kazandığı başarılara rağmen, ölümünden sonra ortaya çıkan iç sorunlar yüzünden Bulgaristan'ın bağımsızlık mücadelesi fazla bir gelişme gösteremedi. Kalıcı bir devlet organizasyonunun kurulması, boyar'ların güç ve bağımsızlıklarının sınırlandırılması mümkün olmadı. Yeni ayaklanmalar ve parçalanmalarla ülke zor duruma düştü[25].

Bu devrede Balkanlar'da güç Epiros Devleti'nin elinde idi[26]. Mikhail Angelos (1204-1215) ve. kardeşi Theodoros Angelos (1215-1230)'un[27] başarılarıyla gelişen bu devleti Venedik'in elinden Dyrrhakhion bölgesini ve Korfu adasını almış, Okhrida'yı işgal etmiş, 1224'de Selânik'i zaptederek buradaki Lâtin devletine son vermiş, Tesalya ve Makedonya'nın büyük bir kısmını eline geçirerek arazisini Lâtinler ve Bulgarlar aleyhine genişletmiş, sınırlarını Adriyatik'den Ege sahillerine kadar uzatmıştı. Gayesi, diğer bir Bizans kuruluşu olan ve gittikçe güçlenen rakibi İznik Devleti gibi, İstanbul'u Lâtinler'den geri almak ve Bizans İmparatorluğu'nu yeniden tesis etmekti. Fakat 1218 yılında Bulgar tahtına çıkmış olan II.Ivan Asen'in idaresinde tekrar kuvvetlenen Bulgar devletine karşı başlattığı savaşta Theodoros'un hezimete uğraması (1230) Epiros Devleti'nin de sonu oldu. Bulgarlar kısa zamanda Trakya, Makedonya ve Arnavutluk'u sınırları içine aldılar. Hattâ Sırbistan Bulgar çarının nüfuzu altına girdi. Ancak Bulgaristan'ın elde ettiği bu üstünlük pek kısa sürdü. 1241'de II.Ivan Asen'in ölümünden sonra başlayan Moğol istilâsı Bulgar Devleti'nin gücünü yıktı. Moğol taarruzu Anadolu'da oldu-

[25] Krş. Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 525 vd.

[26] Krş. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 399 vdd. Maier, *Byzanz*, IV, s. 332 vdd.

[27] Epiros Devleti'nin kurucusu Mikhail ve kardeşi Theodoros, imparator II. Isaakios ve Aleksios'un amcazadeleri idiler, krş. Ostrogorsky, *ayn. esr.*, s. 393.

ğu gibi, Balkanlar'daki siyaset dengesini de bozdu. Daha kısa süre öncesine kadar Bizans'ın mirasına konmayı düşleyen Bulgaristan, ancak Moğollar'a haraç ödemek suretiyle varlığını koruyabilme kaygısına düştü ve bundan sonraki yüzyıllarda Balkan politikasında artık önemli rolü olmadı.

Bu iktidar boşluğu İznik hükümdarı III.Ioannes Vatatzes (1222-1254)'in işine yaradı; Bulgarların elinden bütün Makedonya, Epiros bölgesi ve Arnavutluk'u çekip aldı[28]. İznik Devleti'nin 1261'de İstanbul'u zaptederek Lâtin Devleti'ne son vermesinden sonra ise, imparator VIII.Mikhail Palaiologos (1259-1282) Bizans sınırını Balkan dağlarının eteklerine kadar yaymak ve 1263'de Filibe ile Karadeniz sahilindeki bir çok kıyı şehrini[29] zaptetmek suretiyle devlet arazisini daha da genişletti. Aynı yıllarda Macaristan da bu durumdan faydalanarak Belgrad ve Braniçevo'yu işgal etti ve yıllarca süren mücadeleden sonra 1261' de Bulgarlarla yaptığı barış anlaşması sonunda Vidin bölgesine de sahip oldu [30].

Yukarıda belirtmiş olduğumuz gibi, 12.yüzyılın sonunda bağımsızlığını kazanan Sırbistan, Stephan Nemanya'nın oğlu Stephan (1196-1227) zamanında Balkan politikasına karışmış, Bulgaristan, Macaristan ve Lâtin Devleti'ne karşı başarılı savaşlar yapmıştı[31]. Papa'nın elinden taç giymesine (1217) rağmen Stephan İznik Ortodoks kilisesiyle iyi ilişkiler kurarak Sırbistan için bağımsız bir başpiskoposluk (1219) da sağlamıştı[32].

Onun ölümünden sonra Sırbistan yeni bir kargaşalık dönemine girdi, ama oğlu I.Uroş (1243-1276)'un taht'a çıkmasıyla durum düzeldi. Bu devirde madenlerin işletilmeye başlaması ve ticaretin gelişmesi ekonomiyi canlandırdı. Bu ekonomik kalkınmanın neticeleri kısa zamanda hissedildi ve kral Milutin (1282-1321) döneminde Sırbistan kuzey Makedonya'yı da ele geçirerek Balkanlar'ın en güçlü devleti oldu. Ne

28 Krş. Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 535; Ostrogorsky, *ayn. esr.*, s. 406 vd.

29 Bunlar Sozopolis, Dcveltos, Ankhialos ve Mcsembria şehirleri idi.

30 Diniç, ayn. mkl., s.535 vd.

31 Diniç, ayn. mkl., s. 531.

32 Krş. Maier, *Byzanz*, s. 170; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 398.

var ki, Milutin'in ölümü aile içinde taht sorunu yarattı. Sonunda kardeşini ve kuzenini bertaraf eden III.Stephan Uroş (1321-1331) babasının yerine iktidara geçti ve Bizans'da sürüp giden imparator dede-torun Andronikos'lar arasındaki iç savaşa karışarak, ihtiyar imparatora yardım bahanesiyle Makedonya'da Sırp sınırlarını genişletti. Fakat sonuçta Bizans tahtını genç Andronikos (1328-1341) kazanınca, bu defa o Sırbistan aleyhine Bulgarlar ile anlaştı. Bulgar çarı Mikhail Şişman (1323-1330) derhal Sırp topraklarına saldırdı, ama Köstendil (Velbujd) yanında yapılan savaşta ordusu imha olunduğu gibi, kendi de maktul düştü. Aynı sırada Sırbistan'a güneyden girmeye başlayan Bizans ordusu ise, bu yenilgi üzerine geri çekilmek zorunda kaldı[33].

28 Haziran 1330[34] Köstendil Savaşı, Sırbistan'ın gelecek onyıllarda Balkanlar'da, özellikle Makedonya'da üstünlüğünü tayin eden bir dönüm noktası oldu. Ertesi sene Bulgaristan'da tahta Ivan Aleksandr (1331-1371) yükselirken, Sırbistan'da da asalet sınıfının desteğiyle Stephan Duşan (1331-1355) babasının yerine geçti. Bu defa Sırp ve Bulgar hükümdarları aralarında anlaşarak Bizans'a karşı savaşı sürdürdüler, İstanbul'u zaptederek Bizans'ın yerine tek bir imparatorluk kurmak düşüncesinde olan Duşan'ın saltanat döneminde Sırp Devleti yükselişinin zirvesine çıktı. Buna mukabil iç mücadelelerle zaafa düşmüş bulunan Bulgar Devleti, bundan sonra Balkan siyasetinde silik kaldı. Stephan Duşan, Bizans'a daha ilk saldırılarında Okhrida, Prilep, Strumica şehirlerini ve Selânik dışında Batı Makedonya'yı eline geçirdiyse de, Macarlar'ın kuzey sınırını tehdit etmesi üzerine 1334'de imparator III.Andronikos Palaiologos'un barış teklifini kabul etti. 1341 yılında Duşan, bu defa imparator V.Ioannes Palaiologos ile mukabil imparator Kantakuzenos arasındaki iç savaşa karışarak 1343'de Arnavutluk ve Makedonya'nın tamamını eline geçirdiği gibi, 1345'de Serrhes'in zaptı

[33] Bu savaş için bk. Nicol, D.M., *The Last Centuries of Byzantium 1261-1453*, London 1972, s. 180; Maier, *Byzanz*, s. 171 vd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 465 vd.

[34] Savaşın tarihi Diniç, ("The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 534, 543) tarafından 28 haziran olarak verilmiştir. İ.H. Uzunçarşılı, (*Osmanlı Tarihi (Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında bir mukaddime ile Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar)*, Ankara 1982[4], I, s.188) da savaş için aynı tarihi vermiş, fakat gününü belirtmemiştir.

ile sınırlarını Mesta suyuna kadar ilerletti. Artık kendisini imparator ilân edebilecek güçte hissediyordu. Ayrıca Sırbistan'da bağımsız bir patrikliğin kurulması da gerçekleşti. Böylece Bizans'ın yerine bir Sırp imparatorluğu kurmak gayesini açıkça belli etmişti. 16 Nisan 1346'da Üsküp'te taç giyen Duşan için imparatorluk unvanı, tek bir hedefe yönelikti: İstanbul'u zaptetmek[35].

Bunu gerçekleştirmek için şart olan donanmadan ise yoksundu. Bu hususta Venedik ile anlaşmaya çalıştı ise de, bütün girişimleri sonuçsuz kaldı[36]. Hiç şüphesiz, kudretli Sırp kralının yerine İstanbul'da Bizans'ın yaşamını sürdürmesi Venedik'in çıkarlarına daha uygundu. Aslında Venedik Sırbistan ile Bizans'a karşı değil, başlıca düşmanı Macaristan'a karşı işbirliği yapmayı istiyordu. Duşan ise kuzey sınırında Macarlar'a karşı sadece savunmada kalmıştı. Hattâ daha babası zamanında Bosna'ya kaptırılmış olan Zakhlumia bölgesini bile geri alamamıştı[37]. Çünkü devamlı olarak güneyde Bizans ile savaşmaktaydı; dış politikası sadece Bizans üzerine kurulmuş idi.

Biraz önce değinmiş olduğumuz Bizans imparatorları V.Ioannes Palaiologos ile VI.Ioannes Kantakuzenos arasındaki iç savaş sürüp giderken Kantakuzenos'un, yarım yüzyıldan beri Kuzeybatı Anadolu'da devlet kurmuş Osmanlı Türklerinden yardım alarak üstünlük sağlaması üzerine, imparator V.Ioannes de Sırp ve Bulgarlar'dan yardım istedi. Duşan ona 7000 kişilik[38] bir süvari kuvveti gönderdi. Buna karşılık Orhan Bey (1326-1362) de, oğlu Süleyman kumandasında sayısı 10.000'i bulan yeni bir birliği Kantakuzenos'a yolladı[39]. Böylece iktidar için birbirleriy-

35 Bu dönemdeki Sırp-Bizans münasebetleri için bk. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 181vd., 194, 202, 205, 210; Maier, *Byzanz*, s. 172 vd.; Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, s.537 vdd.; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 466 vd., 476 vd., 481 vd.

36 Krş. Nicol, *Byzantium and Venice*, s. 270.

37 Krş. Diniç, "The Balkans", s. 540.

38 Kantakuzenos, III, 246'da böyle. Ostrogorsky (*Bizans Devleti Tarihi*, s. 487) ve Nicol (*The Last Centuries of Byzantium*, s. 245), Nikephoros Gregoras (III, 181)'a dayanarak Duşan'ın gönderdiği yardım kuvvetinin 4000 kişi olduğunu kabul ediyorlar.

39 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 136.

le çekişen Bizans imparatorları arasındaki mücadelenin sonucunu tayin etmek Osmanlılar ile Sırplar'a kalmıştı. Türklerin ilerleyişi üzerine Bulgarlar geri çekildi. Sırp kuvvetleri ise imparator V.Ioannes'in birlikleriyle beraber Türkler'e karşı çıktılar. Fakat 1352 yılının sonunda Dimetoka yanında yapılan savaşta ağır bir yenilgiye uğradılar. Bu yenilgiden sonra Duşan, ilk defa Balkanlar'da görünen Türkler'e karşı bir Haçlı Seferi tertiplenmesi için 1354 yılında papa VI.Innocentius'ya başvurdu[40]. Çünkü Türklerin kendisine İstanbul yolunu kapatabileceklerini anlamıştı. Fakat kısa süre sonra ölümü, sadece kurduğu hayallerin değil çarçabuk bina ettiği Sırp Devleti'nin de hızla yıkılışına neden oldu.

Yerine geçen oğlu V.Uroş (1355-1371) zayıftı ve devletin yarı bağımsız irili ufaklı feodal ünitelere bölünmesini önleyemedi. Önce, Duşan'ın üvey kardeşi Epiros valisi Symeon, kendisini Sırpların imparatoru ilân ederek yeğeninin yerini almaya çalıştı. Bu teşebbüs boşuna oldu, ama Symeon 1359'dan itibaren Epiros ve Tesalya'da bağımsız olarak hüküm sürmeye başladı. Bunu, diğer eyaletlerin de bağımsız yöneticilerin eline geçmesi takip etti: Makedonya'da Prilep *jupan*'ı Vukasin Üsküp, Prizren ve Okhrida üzerinde hâkimiyet kurarak 1365'de kendini kral ilân etti. Serrhes etrafındaki bölge Vukasin'in kardeşi despot Uglyeşa'nın eline geçti. Arnavutluk'da tek tek hüküm süren Sırp, Arnavut Lâtin asiller genelde Venedik ve Napoli kralının nüfuzu altında idiler. Zeta'da Balsa ailesi, bunların kuzeyinde Ragusa (Dubrovnik)'ya kadar uzanan bölgede Altomanoviç ve Morava nehri etrafında Lazar ve damadı Brankoviç hâkimiyetlerini kurmuşlardı[41]. Lazar, 1371'de kral Uroş'un ölümünden sonra Bosna hükümdarı Tvrtko (1353-1391) ile anlaşarak tehlikeli rakibi Altomanoviç'den kurtulunca Sırbistan'da en güçlü adam oldu. Lazar'ı destekleyen Sırp kilisesi de İstanbul'un üstünlüğünü kabul ederek patrikle barıştı ve Bizans ile ilişkiler daha dostça görünüm kazandı.

40 Krş. Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 540; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 197.

41 Stephan Duşan'ın ölümünden sonra Sırbistan'ın parçalanması için bk. Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 266 vd.; Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, IV, s. 541 vd.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 197 vdd.

Yarımadanın kuzey batısında Hırvatistan ve Bosna krallığı Macaristan'a bağlı bulunuyorlardı. Ancak 1382'de kral Layoş'un ölümüyle Macar baskısından kurtulan Bosna kralı Tvrtko, Hırvatistan ve Dalmaçya'yı işgal, hattâ Sırbistan topraklarından bir kısmını ülkesine ilhak ederek kudretini artırmıştı. Bulgaristan'a gelince, daha çar Ivan Aleksandr zamanında Vidin ve Dobruca bölgelerinin merkezî hükümetten kopmalarıyla ülke üçe bölünmüştü. Ayrıca merkezi Köstendil olmak üzere Doğu Makedonya'nın kuzey kısmı Sırp asillerinden Konstantin Dejanoviç[42] ve kardeşi Dragaş'ın idaresindeydi. İç kargaşalıklar yanında bu bölünmeler devleti daha da zayıflatmıştı. Bizans'ın elinde ise, Doğu Trakya, Selânik ve civarı ile Mora ve Güney Epiros'un bir kısmı bulunuyordu[43].

Osmanlı Türkleri Avrupa topraklarına ayak bastığında Balkanlar'ın siyasî görünümü buydu. Türklerin sistemli bir fetih harekâtı ile Rumeli'de hâkimiyetlerini yaymaya başlamaları ve Dimetoka, Edirne, Filibe'yi alarak ilerleyişleri[44], yönlerinin Balkanlar olduğunu açıkça belli etmişti. Yarımada üzerindeki hâkimiyetin ve siyasetin kesin olarak değişeceği an artık çok yaklaşmıştı.

Türk ilerleyişini durdurmak üzere ilk harekete geçen Serrhes despotu Uglyeşa ile kardeşi kral Vukasin olmuş, fakat Meriç kenarında Çirmen'de 26 Eylül 1371'de yapılan savaşta orduları kesin bir mağlubiyete uğramış, kendileri de hayatlarını kaybetmişlerdi[45]. Çirmen zaferinden sonra Makedonya Türklerin eline geçtiği gibi, Bizans İmparatorluğu ve Bulgar Çarlığı da Türklerin yüksek hâkimiyetini kabul ederek vassal devlet durumuna düşmüşlerdi.

42 Uzunçarşılı, *ayn. esr.*, İndeks'de, Sırp beyi Konstantin ile Köstendil beyi Kostantin şeklinde ayrı ayrı gösterilen şahısların aynı kişi, yani Konstantin Dejanoviç olması gerekir.

43 Diniç, "The Balkans (1018-1499)", *The Cambridge Medieval History*, s. 542 vd., 546 vd.

44 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 162 vdd.; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 273 vd., 280; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 494; Taeschner, F., "The Ottoman Turks to 1453", *The Cambridge Medieval History*, 1979^3, IV, s. 762 vd.

45 Çirmen Savaşı (Sırp Sındığı) için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 171; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*, s. 285 vd.; Taeschner, "The Ottoman Turks", s. 763 vd; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 497 vd.

Bunu takip eden yıllarda Türk taarruzlarının şiddeti daha da arttı. Sırp devletine yeniden güç kazandırmaya çalışan Lazar da Türklerin yüksek hâkimiyetini tanımaya mecbur kaldı. Bununla beraber Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak için fırsat kollamaktaydı. Nitekim 1385'de Sofya ve 1386'da Niş'in Osmanlıların eline geçmesinden sonra bir Türk akıncı birliğini Ploçnik yanında bozguna uğratmış ve bu başarı ona Türkler aleyhine bir ittifak hazırlamak cesaretini vermişti. Sırbistan, Bosna, Hırvatistan, Arnavutluk ve Bulgaristan'ın Türklere karşı bu birleşme çabaları sultan I.Murad (1362-1389,)'ın gözünden kaçmamıştı. Bu sebeple akıncı birlikleri yerine büyük bir ordu ile kesin sonuca ulaşmak üzere Lazar ve müttefiklerinin üzerine yürüdü[46].

1389 yılında Kosova'da yapılan savaş Türklerin zaferiyle son bulurken Sırbistan da Türklerin hâkimiyetine girmiş bulunuyordu. Birinci Kosova Savaşı Sırpların Türklere son meydan okuyuşu olmuştu ve yarım asır önce Stephan Duşan'ın tahta çıkışı ile başlayan parlak devrin kesin olarak sonunu işaret ediyordu. Bundan sonra Balkan yarımadası fethinin tamamlanması sadece zaman meselesi idi. Öte taraftan Türk ordusunun kazandığı bu zafer Bizans'ın Balkan ülkeleriyle bağlantısını tamamen koparıyor ve onu Osmanlı Devleti arazisi içinde sıkışıp kalan bir adacık durumuna sokuyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Bizans ortaçağ boyunca Balkanlar'ın tarihinde her zaman için var olmuştur. 7.yüzyıldan sonra yarımada üzerinde İslâv kabilelerinin zaman zaman irili ufaklı devletler kurmuş olmasına rağmen, Bizans bu duruma hep geçici gözüyle bakmış ve eski topraklarını geri almak için mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Askerî ve siyasî üstünlüğünü kaybettiği dönemlerde bile, dinî ve kültürel bakımdan etkisini sürdürmüştür. Bundan dolayı Birinci Kosova Savaşı'na kadar Bizans'ın Balkanların siyasî panoramasındaki görüntüsü ve etken rolü ön plânda yer alır. Kosova Savaşı'ndan sonra 20.yüzyıla kadar uzayan dönem ise, Türk hâkimiyetidir.

46 Çirmen Zaferi'nden sonraki Türk ilerleyişi ve Birinci Kosova Savaşı için bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, s. 175 vdd., 249-260; Nicol, *The Last Centuries of Byzantium*. s. 299 vdd.; Taeschner, "The Ottoman Turks", s. 764 vd.; Diniç, "The Balkans", s. 550; Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, s. 501 vdd.; Runciman, S., terc. Işıltan, F., *Haçlı Seferleri Tarihi*, Ankara 1987, III, s. 384.